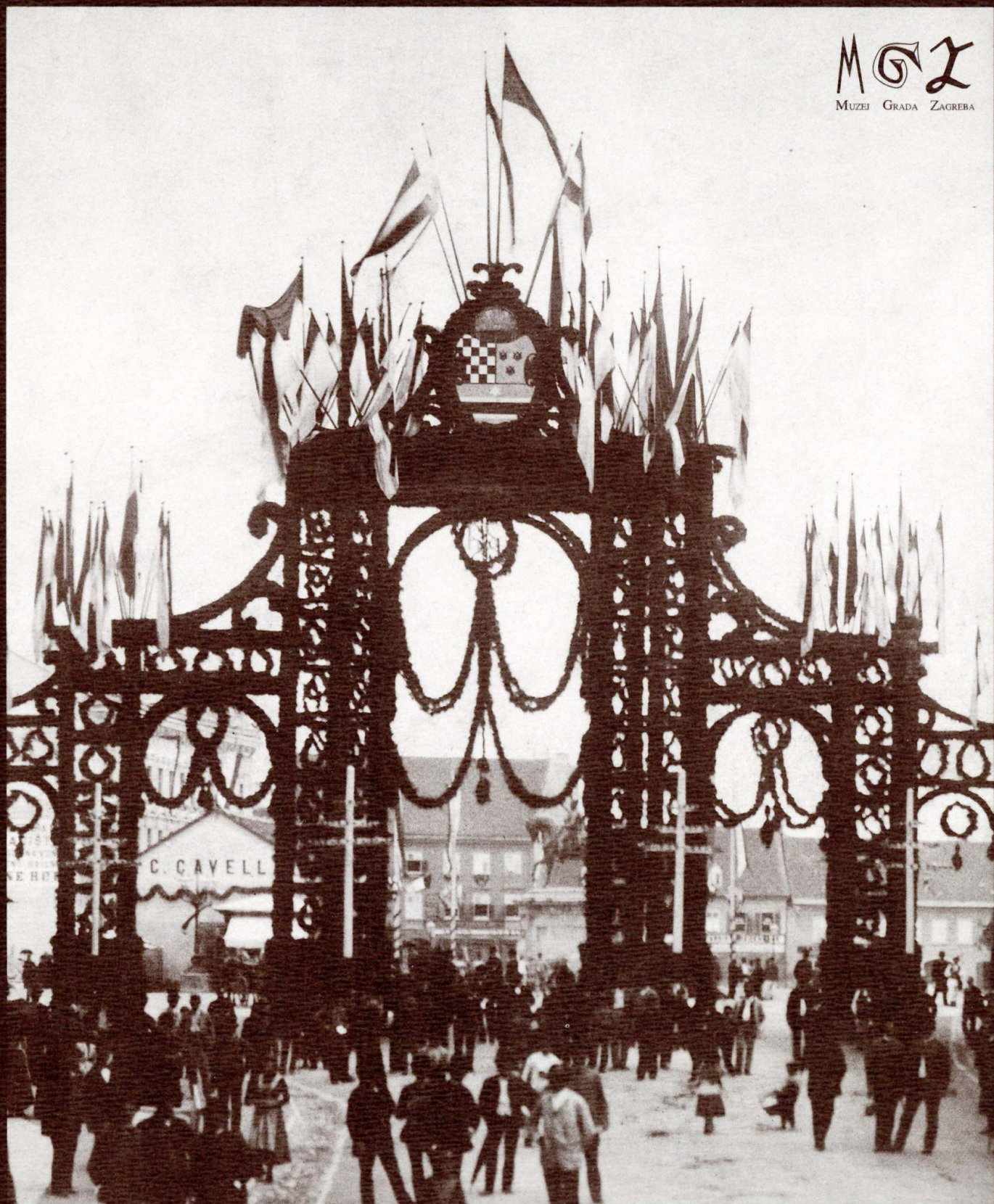

ZAGREBAČKA FOTOGRAFIJA U DOBA HABSBURGOVACA

M G Z
MUZEJ GRADA ZAGREBA

ZAGREB U DOBA HABSBURGOVACA (1848. - 1916.)

Hrvatska i njezin glavni grad Zagreb također su sudjelovali u burnom razdoblju »proljeća naroda« (1848.). Kao i ostale srednjoeuropske zemlje i metropole Habsburške krune, morala je podnijeti novi carski apsolutizam, pseudoustavno razdoblje te dualističko uređenje Monarhije, legalizirano Austro-ugarskom nagodbom (1867.). U takvim prilikama Hrvatskoj i nije preostalo nego da 1868. godine utanači Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Uz brojne slabosti, Nagodba je Trojednoj kraljevini hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj garantirala teritorijalnu cjelovitost, (uključujući i područje vojne granice), hrvatski službeni jezik i potpunu autonomnost na svim područjima unutarnje uprave i sudstva. U zajedničkim državnim poslovima, koji su se odnosili na cijelu Monarhiju (vojska, financije, vanjski poslovi i dr.), Hrvatska je temeljem ove Nagodbe sudjelovala u radu zajedničkog Sabora u Budimpešti putem svojih zastupnika. Također je kod zajedničke vlade u Budimu imala svoje zasebne urede s hrvatskim činovništvom koje se služilo hrvatskim jezikom, dok su se sve zajedničke službene isprave izdavale na hrvatskom i mađarskom jeziku.

U doba nametnutog režima kao i dualističkog uređenja Monarhije, procesi nacionalne integracije (koji su uvijek povezani i s procesima modernizacije), išli su svojim neza-

ustavljivim hodom, uz različite oscilacije i kvalitete. Prvi značajni rezultati u tom smjeru bili su uzdignuće Zagrebačke biskupije na čast Nadbiskupije (kojoj su bile podređene tri sufraganske biskupije u zemlji), te spajanje dotadašnjeg kraljevskog grada i biskupske jurisdikcije u jedinstveni glavni grad Zagreb. Grad odatad ima izabranu gradsku upravu i gradonačelnika koji se autonomno posvećuju općoj modernizaciji grada i koja svoj uspon došije u posljednjim desetljećima 19. stoljeća. Grad dobiva moderno uređene ulice, plinsku a potom i električnu rasvjetu, vodovod, lijepo uređene parkove, moderno groblje »Mirogoj«, te gradske (tramvaj) i međunarodne prometnice (željeznice i dva glavna kolodvora). U ostalim hrvatskim gradovima procesi opće urbanizacije događaju se različitim intenzitetom i kvalitetom.

Svečano otvorenje zgrade HNK 14.X.1895.

Portret Khuena Hedervarja

U Zagrebu, glavnom gradu Trojedne Kraljevine smještene su središnje nacionalne političke, privredne i kulturne institucije. U njemu stoluje ban (potkralj) u Hrvatskoj; Hrvatski Sabor (parlament) koji je službeni predstavnik hrvatske državno-pravne individualnosti te Zemaljska vlada i Vrhovno sudište (Stol Sedmorice). Tu su i najvažnije središnje kulturne i znanstvene ustanove: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (utemeljena 1866. godine), Sveučilište (1874.), Hrvatski glazbeni zavod (1861.), Hrvatsko narodno kazalište (1846., moderna zgrada je podignuta 1895.), nadalje Matica hrvatska (1842.), Književno društvo sv. Jeronima (1868.), Hrvatsko-pedagoški književni zbor (1871.), Hrvatski liječnički zbor (1874.), Hrvatsko arheološko društvo (1878.), Hrvatsko pravničko društvo (1875.), Narodni muzej (1846.), Strossmayerova galerija starih majstora (1884.), Muzej grada Zagreba (1907.) i još brojne slične ustanove, stranačko novinstvo te tiskare i knjižare.

U Zagrebu su smještene središnje gospodarske i financijske ustanove: Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo (1841.), Trgovačko-obrtnička komora (1852.), Prva hrvatska štedionica (1846.) te više središnjih banaka nakon 1868. godine (Hrvatska komercijalna banka, Zemaljska vjeresijska banka i druge). Nakon postupnog prevladavanja velike financijske krize 1873. godine, u Zagrebu se akumulira više od 40 % domaćeg kapitala, ali se njegov nedostatak sve više osjeća u ostalim dijelovima zemlje. U Zagrebu posluju brojna obrtnička i industrijska udruženja i utemeljuju se razne industrijske grane (prehrambena, tekstilna, prerađivačka, drvna i druge). S tim u svezi osnivaju se radnička udruženja i sindikati. Hrvatski poduzetnici i zagrebački

industrijalci svoje su rezultate potvrdili i na međunarodnim izložbama u Zagrebu (1864., 1891., 1906.), koje izrastaju u Zagrebački Zbor (1909.) i konačno u današnji Zagrebački velesajam. Izlagali su i na brojnim međunarodnim izložbama: Leipzigu, Münchenu, Grazu, Londonu, Parizu, Beču, Budimpešti i Trstu, gdje imaju zapažene hrvatske paviljone i postižu visoka priznanja. Veliki manjak financijskog kapitala u ostalim dijelovima zemlje razlogom je njihove usporene modernizacije ali i velikih iseljeničkih gibanja. Do početka 20. stoljeća iselilo se, prema službenim podacima, više od 150.000 stanovnika, ili više od 6 %, uglavnom u »prekomorske zemlje«. Izbijanje Prvog svjetskog rata zaustavilo je ovaj val iseljeničtva silom zakona a u interesu rata. Bijeda i siromaštvo, zbrinjavanje ranjenika i mnoštvo poginulih, opće nezadovoljstvo i antiratno raspoloženje sve više raste, što je u cjelini pridonijelo porazu Monarhije i njenom konačnom krahu 1918. godine.

Agneza Szabo

Posjet nadvojvode Franje Salvatora Zagrebu, 20.X.1914.

ZAGREBAČKA FOTOGRAFIJA U DOBA HABSBUROVACA

Šezdesetih godina 19. stoljeća kada Beč i Budimpešta kreću prema metropolizaciji slijedi ih i Zagreb prema svojim mogućnostima ali bez potpore carskih dekreta i bez velike financijske moći. Ipak, tada bilježimo zapažen rast i jačanje domaćih gospodarskih i financijskih ustanova (obrtnička i dionička društva, štedionice i banke). U to doba javlja se nova građanska inteligencija s drugačijom strategijom i novim programima vođenja kulturnog života s izrazitim naglaskom i osjećajem za vlastitu prošlost. Prvi rezultati polučuju se na području urbanizma i arhitekture. »Zelena potkova« jedan je od najvećih ali i »najotmjerenijih« komunalnih pothvata toga doba. Ona je djelo planera, arhitekata, mjernika, intelektualaca, političara i gospodarstvenika. Zagreb ovime konačno ostvaruje svoju »klasičnu vedutu«, postaje moderan hrvatski grad – hrvatska prijestolnica.

Nekadašnja mjesta tjednih i kraljevskih sajmova, preobrazbom – proširenjima i poljepšanjima – postaju reprezentativni gradski perivoji i trgovci. Jedan od njih, Kazališni trg, postaje mjesto održavanja dviju velikih gospodarskih izložbi (1864. i 1891.) pa dosljedno tome doprinose gospodarskoj i tehničkoj kulturi uopće (palača Hrvatskog gospodarskog društva, Obrtna škola s Muzejem).

Istodobno, taj i takav grad, sa svojim ljudima i događajima postaje predmetom nove umješnosti – fotografije. Nakon prvih koraka »nove slike« i njenih prvih »uzleta«, (1851.–1870.) fotografija tek tad (1870.–1914.) ulazi u svoju prvu zrelost. Nova profesija organizira se oko zatvorenog prostora – studija, što je rezultat sociološke potrebe, ali i tehničke prisile: nužnosti poziranja i kulturnog obrasca – ateliera. Fotograf postupno postaje zanimanjem, izvor prihoda i raširena zabava. Prvi put zagrebački fotografi organizirano izlažu svoja djela, uz slikarska, kiparska i arhitektonska na Prvoj dalmatinsko – hrvatsko – slovenskoj izložbi 1864. godine. Podjela fotografa na profesionalce i amatere na međunarodnoj izložbi umjetnina, održanoj u sklopu Gospodarsko – šumarske jubilarne izložbe 1891. u Zagrebu, kao i pojava strukovnih fotografskih udruga, samo je logičan slijed događaja.

Fotografi u fotografskim albumima nude arhitektonsku, prirodnu, privrednu i kulturnu topografiju grada, demonstrirajući visoku tehniku i estetske

Milan Lenuci pozira u kostimu poljskog plemića.

standarde. L. Schwoiser izdaje svoju prvu foto-monografiju glavnoga grada Hrvatske (1864.), a Standl u svojim albumima: *Jurja Ves (park Maksimir)*, *Gospodarsko – šumarska izložba u Zagrebu 1891.*, *Zagreb 1895.* daje sliku zelenih parkova i nove historicističke arhitekture Zagreba, pogođene katastrofalnim posljedicama potresa 1880. godine. On fotografira i umjetničke predmete iz Riznice katedrale, ali i narodne nošnje iz okolice Zagreba. E. Kastiana, A. Gnezda, V. Guteša iz svojih pozicija fotografiraju političke događaje: prisutnost vladarske kuće u Zagrebu – prijestolonasljednika Rudolfa i Štefanije 1888., cara Franje Josipa 1895., prigodom kojih se grad ukrašava, nadvojvode Franje Salvatora 1914. kao i ulične nemire 1903. godine.

Svoju afirmaciju i recepciju fotografija ostvaruje atelijskim portretom kojeg možemo smjestiti u okvir industrijske revolucije. Piramida građanske klase rada pučanstvo koje brižno želi vizualizirati vidljive tragove svoje nove situacije. Studijski portret srednje i imućne klase dugo čuva primat. Zbog skupoće on je i njena povlastica. Pommer prvi u hrvatske ateliere unosi Deziderijev format, tj. *posjetnicu* (5,6 x 9,4 cm). Preko nje možemo pratiti pojavu i razvoj profesionalnih ateliera (na poledini su otisnute adrese, te podaci o godinama nastupa i dobivenim nagradama na izložbama).

Osim standarda, »posjetnice« prerastaju u oznaku stila. Mijenjaju se pozadine, odnosno inscenacije: zavjese i balustri te razni akcesoriji. Katkad fotografi, zašeseni romantičarsko – pastoralnim prizvukom, posežu za narodnim nošnjama.

Od 70-tih do 90-tih godina, posjetnice zamjenjuje znatno veći »cabinet« portret (10 x 14 cm), koji pridaje veći značaj crtama lica. Istodobno, ostakljeni atelieri, pored prirodnog svjetla, počinju koristiti električnu rasvjetu. Kvalitetom, brojem i inventivnošću ističu se braća Gjuro i Ivan Varga; njihov će atelier označiti početak poduzetničkog ustrojstva sa specijalizacijom za pojedine faze fotografskog postupka.

Na prijelazu stoljeća fotografske ateliere postupno zamjenjuju fotografska poduzeća. Transformaciju obilježava R. Mosinger osnivanjem »Prvog hrvatskog fotografskog umjetničkog zavoda«, 1898. i dvije godine kasnije »Svietlotiskarskog zavoda«. Početkom 20. stoljeća secesijska

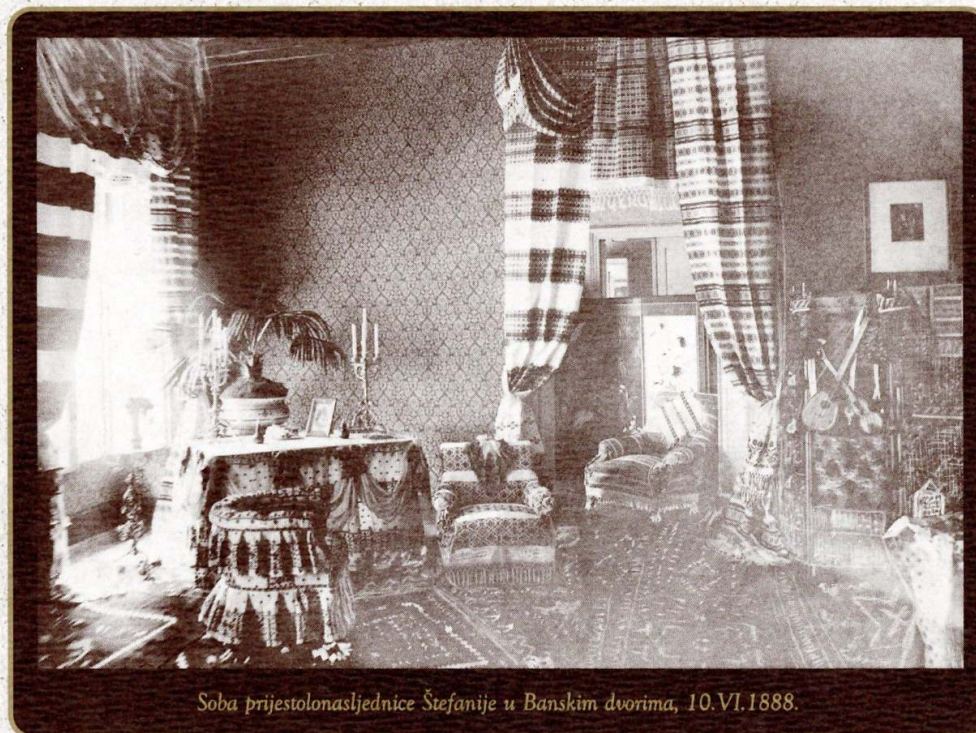

Portret Dr. Izidora Kršnjavog

fotografija kao i ostale likovne umjetnosti zauzimaju, u odnosu na Beč, pravodobno svoju poziciju. Fizička veza između fotografske slike i njezina predmeta postaje specifična sastavnica »fotografske umjetnosti«. Fotografija počinje ispitivati prirodu same fotografije, kako to pokazuju »piktorialističke« tiskovine V. Guteše.

U odabiru originalnih fotografija (i tiska) vodili smo se principom sigurne atribucije i dostupnosti građe (fotografije važnijih događaja možete vidjeti u stalnom postavu). Fotografije su razvrstane abecednim redom imena fotografa pa su generacijske, profesionalne i stilske mijene došle do punog izražaja. Izložbom želimo pokazati povijest i razvoj grada u okviru Habsburške monarhije, ali ona je sama ponajprije svojevrsna povijest zagrebačke fotografije uopće.

Slavko Šterk

Soba prijestolonasljednice Štefanije u Banskim dvorima, 10.VI.1888.

KATALOG IZLOŽBE

Nakladnik Muzej grada Zagreba • Za nakladnika Vinko Ivić • Autori tekstova dr. Agneza Szabo, Slavko Šterk • Lektura i korektura Marina Smokvina • Grafičko i likovno oblikovanje kataloga Miljenko Gregl • Realizacija LASERplus d.o.o. • Naklada 500 primjeraka
© 2001. Muzej grada Zagreba

IZLOŽBA

Autor izložbe Slavko Šterk • Likovno oblikovanje izložbe Željko Kovačić • Marketing Đurđa Sorić • Tehnička izvedba Stjepan Bogec, Zvonko Devjak, Dajana Hinger, Krešo Kupres, Boris Mašić, Ivan Ružić, Tihomir Stančec, Ivica Živko